

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/56/60-64>

Leyla Əhadova

Bakı Slavyan Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0003-3449-7190>

ahadova2003@bk.ru

Azərbaycan məktəbində rus dilinin tədrisinin xüsusiyyətləri

Xülasə

Bu məqalə müxtəlif dil və mədəni elementlərin təhsil sistemində formalaşmasının və tələbələrin digər ölkələrin, ilk növbədə, Rusiyanın mədəniyyətləri haqqında biliklərini artırmağa yönəlib. Bu yanaşma rus dili dərslərini yuxarıda qeyd olunan materiallarla zənginləşdirir və tələbələrə yalnız rus dilinin tarixini və mədəniyyətini, həmçinin, təhsil sistemində hansı üsullardan istifadəni öyrədir. Bu sahədəki yeni məlumatlar Azərbaycan Təhsil Nazirliyi tərəfindən 2025-ci ildə təsdiq edilmiş ən son tədris planının tələblərinə zidd deyil. Bu tədris planında göstərilən müddəalar Respublikanın ali təhsil müəssisələrində rus dilinin öyrənilməsinin mövcud vəziyyətini əks etdirir. Bundan əlavə, dərslər planlarına (mühazirələr və seminarlar) müxtəlif dil və mədəni elementlərin daxil edilməsi ünsiyyətin əsaslarını, daha dəqiq desək, kommunikativ səriştənin inkişafını rus dilinin xarici dil kimi tədrisi prosesinə fəal şəkildə inteqrasiya etməyi hədəfləyir.

Bu məqalədə Bakı şəhərində yerləşən 175 nömrəli tam orta məktəbdə aparılan pedaqoji və linqvistik tədqiqatın eksperimental hissəsi təqdim olunur. Eksperimentin əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, şagirdlər arasında ünsiyyət bacarıqlarının və onların xarici dil kimi rus dilini öyrənmələrinə və səriştəsinə təsirini müəyyən etməkdir. Nəticələr göstərdi ki, bir çox şagird cümlə qurmaqda, lüğətdən istifadə etməkdə və fikirlərini şifahi şəkildə ifadə etməkdə çətinlik çəkir.

Açar sözlər: *rus dili xarici dil kimi, ünsiyyətçi səriştə, linqvistik və regionşünaslıq, rus mədəniyyəti, xarici tələbələrə tədris*

Leyla Ahadova

Baku Slavic University

Master's student

<https://orcid.org/0009-0003-3449-7190>

ahadova2003@bk.ru

Features of Teaching the Russian Language in Azerbaijani Schools

Abstract

This article is aimed at the formation of various linguistic and cultural elements in the education system and increasing students' knowledge of the cultures of other countries, primarily Russia. This approach enriches Russian language lessons with the above-mentioned materials and teaches students not only the history and culture of the Russian language, but also what methods are used in the education system. New information in this area does not contradict the requirements of the latest curriculum approved by the Ministry of Education of Azerbaijan in 2025. The provisions of this curriculum reflect the current state of Russian language learning in higher education institutions of the Republic. In addition, the inclusion of various linguistic and cultural elements in lesson plans (lectures and seminars) aims to actively integrate the basics of communication, or more precisely, the development of communicative competence, into the process of teaching Russian as a foreign language.

This article presents the experimental part of the pedagogical and linguistic research conducted at secondary school No. 175 in Baku. The main goal of the experiment is to determine the impact of communication skills among students on their learning and proficiency in Russian as a foreign language. The results showed that many students have difficulty constructing sentences, using vocabulary, and expressing their thoughts orally.

Keywords: *Russian as a foreign language, communicative competence, linguistics and regional studies, Russian culture, teaching foreign students*

Giriş

Hazırkı mərhələdə Azərbaycanda ictimai həyatın müxtəlif bölmələrində, onları əhatə edən mühüm sosial və institusional dəyişikliklər həyata keçirilir. Bu dəyişikliklər, həmçinin, Respublikanın təhsil sisteminə də ciddi şəkildə təsir göstərir. Təhsil sahəsi dövlət və siyasi sənədlərdə xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır. Dövlət dili ilə yanaşı, rus dilinin öyrənilməsinə və tədrisinə də böyük əhəmiyyət verilir. Həm müxtəlif akademik sahələrin nümayəndələri, həm də Azərbaycan vətəndaşları rus dilinin postsovet ölkələrinin geniş ərazisində millətlərarası ünsiyyət vasitəsi olduğunu qeyd-şərtsiz qəbul edirlər.

21-ci əsrdə respublikanın təhsil sisteminin islahatı məqsədyönlü şəkildə onun daxili strukturlarının hərtərəfli inkişafına və demokratikləşdirilməsinə yönəlmişdir.

Bu məqalə müqayisəli tipoloji metoda əsaslanır ki, bu da bizə Azərbaycan tələbələrinə rus dilinin tədrisinə dair müəyyən metodoloji yanaşmaları linqvistik və regionşünaslığın ətraflı təhlili ilə müqayisə etməyə imkan verir (Azimov və Shchukin, 2019).

Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alsaq, görünür, ən azı üç vacib hal xüsusi diqqətə layiqdir. Birincisi, hətta paytaxtda belə milli (Azərbaycan) universitet bölmələrinin sayı rus bölmələrinin sayından xeyli çoxdur. Bu, yalnız Azərbaycanın kiçik bölgələri ilə məhdudlaşmır. Milli dil siyasətində bu fenomenin müəyyən müntəzəmliyinə baxmayaraq, bu, rus dilinin tədris metodlarına müəyyən təsir göstərir (Bagramova, 2015). Görünür, ana dili Azərbaycan dilində danışanlar üçün qeyri-ana dilində müəyyən miqdarda bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmə prosesi xüsusilə vacibdir. Lakin humanitar universitetlərin bir sıra filologiya şöbələrində bu proses çətinliklə irəliləyir; bir qayda olaraq, rus dilinin dominant dil olduğu dil mühitinin olmaması nadir hallarda maneə olur. İkincisi, bu tələbin Azərbaycandakı müasir təhsil kompleksləri kontekstində tətbiqi mövcud tədris metodlarının genişmiqyaslı təkmilləşdirilməsini və həm təhsil məzmununun seçilməsi, həm də onun təqdimatı metodları üçün yeni yanaşmaların hazırlanmasını nəzərdə tutur (Baryshnikov, 2013).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva dəfələrlə müxtəlif forumlarda, konfranslarda və görüşlərdə rus dilini dəstəkləmək üçün çıxış ediblər. Üçüncüsü, təəssüf ki, Azərbaycanda tələbələrə rus filologiyasının tədrisinə ayrılan saatların sayı durmadan azalmaqdadır.

21-ci əsrin üçüncü onilliyinin əvvəllərində bu, xüsusilə nəzərə çarpan hala gəlmişdir. Lakin Azərbaycan universitetlərində bu fənn üzrə tədris yükünün bölüşdürülməsi ilə bağlı bu əlverişsiz fakta baxmayaraq, rus dilinin tədrisində metodoloji yanaşmaların müxtəlifliyi müşahidə olunur. Bu, respublikanın ali təhsil müəssisələrində tətbiq olunan dilçilik və regionşünaslıq elementlərinin istifadəsinə, eləcə də təhsilə kommunikativ yanaşmanın əsasını təşkil edən rusşünaslığa da aiddir (Baryshnikova, 2020).

Bu elementləri nəzərə almamaq xarici tələbələr arasında rus dili biliklərinin səviyyəsini açıq şəkildə azaldır. Buna görə də, onların aktiv tətbiqinə ehtiyac danılmazdır. Bu məqalənin məqsədi onların Azərbaycan universitetlərində rus dilinin xarici dil kimi dərslərində istifadəsini qısaca nümayiş etdirməkdir (Bashin, 2018).

Universitetlərdə pedaqoji prosesin bu prinsiplərinin sinifdə müxtəlif linqvistik və mədəni elementlərin tətbiqinə zidd olmadığını, əksinə, onu asanlaşdırdığını təsəvvür etmək asandır. Buna görə də, bizim üçün maraqlı olan sahədə alimlər tərəfindən hazırlanmış prinsiplərin ümumi sayından yalnız müəyyən bir fənnin xüsusiyyətləri, eləcə də xarici dil tədrisinin şərtləri və məqsədləri ilə əlaqəli olanları vurğulamaq lazımdır (Bezrukova, 2016).

Azərbaycanlı tələbələr üçün rus dili kursunun gələcək ixtisaslaşmaları üçün bir fənn kimi linqvokultural yönümlü olması aşağıdakı linqvodidaktik xüsusiyyətlərə riayət etməyi tələb edir:

1. Dərsin hər mərhələsində rus dilinin tədrisinin məqsədlərinin dəqiqləşdirilməsi.

2. Rus dilinin leksik və qrammatik hadisələrini izah etməyə elmi yanaşma.

3. Azərbaycan dilində məktəbi bitirmiş tələbə qruplarında linqvistik və regionşünaslıq materiallarının vizual və aydın təqdimatı.

4. Universitet müəllimləri tərəfindən təqdim edilən məlumatların müəyyən bir yeniliyi (məktəb səviyyəsi ilə müqayisədə) ki, bu da tələbələrin rus dili dərslərinə marağını aktiv şəkildə qorumağa imkan verir.

5. Əsasən tarix, ədəbiyyat, dil, fəlsəfə və psixologiya (daha dəqiq desək, psixolinqvistika) kimi fənlər toplusunun qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı asılılığı.

6. Tələbələrin zehni fəaliyyətinə əsaslanmaq, onların intellektual qabiliyyət səviyyələrini tanınmış IQ şkalası istifadə edərək müəyyən etmək (Belozertsev, 2017).

Tədqiqat

Tədqiqatımızın mövzusu ən vacib pedaqoji tədqiqatlardan biridir və eksperimental hissəsi Bakıdakı 175 nömrəli orta məktəbdə aparılmışdır. Əsas məqsəd ünsiyyət bacarıqlarının şagird inkişafına nə dərəcədə təsir etdiyini müəyyən etmək üçün təcrübə aparmaq idi. Tədqiqat dil sahələrinin hədəfli öyrənilməsini əhatə edirdi və şagirdlərin ünsiyyət bacarıqları şəxslərarası münasibətlər ideyasını əks etdirirdi. Bu hərtərəfli tədqiqat müşahidə və qarşılıqlı əlaqə kimi müxtəlif pedaqoji elementləri, eləcə də söhbət və qrup işi kimi prinsipləri birləşdirir. Əsas tədqiqatda həm təhsil, həm də eksperimental metodlardan istifadə edilmişdir. İlk eksperimental müşahidə iki mərhələdə aparılmışdır: əvvəlcə diaqnostik, sonra isə praktiki. Əsas məqsədlərdən biri orta məktəb şagirdlərini bu metodlarla tanış etmək və tədris onları eksperimental işə cəlb etmək idi. Məktəbdə əsas tədris dili Azərbaycan dilidir, ona görə də əksər şagirdlər üçün rus dili xarici dildir (Mammadova, 2013).

Eksperimentin birinci mərhələsi diaqnostik mərhələni əhatə edirdi, onun məqsədi şagirdlərin rus dilini nə dərəcədə yaxşı bildiyini müəyyən etmək idi. Bunun üçün onlara müxtəlif növ tapşırıqlar verildi. Digər üsullar arasında onlar qısa mətnlər oxuyur, sualları cavablandırır, qısa mətnlər yazırdılar və sadə dialoqlar aparırdılar. Təcrübədə yuxarı sinif şagirdləri iştirak etmişdir, ümumillikdə isə onların sayı 55 nəfər idi.

Təcrübələr göstərdi ki, bir çox şagird rus dilində cümlələr qurmaqda çətinlik çəkir. Həmçinin, onların hamısı mövcud lüğət ehtiyatlarından düzgün istifadə edə bilmir. Bəzi şagirdlər də fikirlərini şifahi nitqdə səlis ifadə etməkdə çətinlik çəkirlər (European Commission, 2017) (Cədvəl 1.).

Cədvəl 1.

Diaqnostik mərhələdə tələbələrin rus dili bilik səviyyəsinin əsas göstəriciləri

Bacarıq növü	Yüksək səviyyə (%)	Orta səviyyə (%)	Aşağı səviyyə (%)
Mətnin oxunması və anlaşılması	25	45	30
Suallara cavab vermə	20	40	40
Sadə dialoqun qurulması	18	42	40
Qısa mətnin tərtib edilməsi	15	40	45
Şifahi nitq bacarıqları	17	38	45

Tələbələrin intellektual fəaliyyətinə əsaslanmaq prinsipi müxtəlif növ təlim fəaliyyətlərində və onlara birbaşa həvalə edilən tapşırıqlarda təcəssüm olunur. Rusiya haqqında bütün dil və xarici dil məlumatlarının tədris planlarına və ya tədris vəsaitlərinə daxil edilə bilməyəcəyini nəzərə alaraq, müəllimlər əvvəlcədən Rusiya həyatı haqqında mətnlərin siyahısını hazırlamalı və şagirdləri bu

mətnləri yalnız dərslər zamanı deyil, həm də əlavə dərstdənkənar oxu kimi açıq müzakirə etməyə dəvət etməlidirlər (Gadzhi, 2017).

Bu cür mətnləri oxuyarkən şagirdlər tarix, ədəbiyyat və ehtimal ki, rəsm və digər incəsənət növləri ilə bağlı lüğətlə qarşılaşacaqları üçün müəllimlərin köməyi ilə dil və mədəniyyətsünaslıqdan leksik vahidlərin tezaurusunu yaratmalıdırlar. Fənlərarası tarixi və ədəbi əlaqələri həyata keçirmək və müəllim tərəfindən seçilmiş mətnlərdən bu tip məlumatları əldə etmək üçün şagirdlər müxtəlif oxu növlərini mənimsəyirlər. Təlimin ilkin mərhələsində bəzi rus metodistlərinin “hazırlanmış” (Yu.E. Proxorov), digərlərinin “analitik” (V.P.Furmanova) adlandırdığı oxu növündən istifadə olunur. Mahiyyət ondadır ki, belə oxu prosesində şagirdlər:

A) sürətli və düzgün oxu texnikasını inkişaf etdirməlidirlər;

B) müəllimdən izahatlar almaqla və ya anlaşılmaz (tələffüz etmək çətin) sözlər və ya ifadələr üçün lüğətdən istifadə etməklə oxuduqlarını daha yaxşı başa düşməyi öyrənmək (Gasanova, 2012).

Təcrübənin ikinci mərhələsində tədris prosesində çoxsaylı incəsənət elementlərindən, məsələn, tarixi, mədəniyyəti və adət-ənənələri təqdim etmək üçün dilçilik və regionşünaslıqdan istifadə edilmişdir.

Tədris planında görkəmli rus şəxsiyyətləri və milli bayramlar haqqında mətnlərdən bir neçə təkrarlanan mövzu var. Müzakirələr zamanı hamar keçidi təmin etmək üçün mətn materiallarından istifadə edilmişdir; lakin dərslər mərhələlərində sual-cavab formatında bir qədər daha mürəkkəb tapşırıqlar var. Çoxsaylı kommunikativ tapşırıqlar tarixin mədəniyyətə, nəzəriyyənin isə qarşılıqlı əlaqəyə keçdiyi sahələri müəyyən etməklə şagirdlərin inkişafına töhfə verir (Cədvəl 2) (Rogov, 2021).

Cədvəl 2.

Təcrübənin ikinci mərhələsində dilçilik və regional elementlərin istifadəsi

Tədris fəaliyyətinin növü	Mövzu və tədris materialı	İstifadə olunan metod	Gözlənilən nəticə
Mətnlərin oxunması və müzakirəsi	Rusiyanın görkəmli şəxsiyyətləri haqqında mətnlər	Oxu və müzakirə metodu	Söz ehtiyatının genişlənməsi və mətnin anlaşılması bacarıqlarının inkişafı
Milli bayramların öyrənilməsi	Rusiyanın milli bayramları və ənənələri haqqında məlumat	Linqvoölkəşünaslıq yanaşması	Şagirdlərin mədəni biliklərinin formalaşması
Sual-cavab formasında tapşırıqlar	Mətnlər üzrə suallar və qrammatik məşğələlər	Sual-cavab metodu	Analitik düşüncə və nitq bacarıqlarının inkişafı
Situasiyaların modelləşdirilməsi	Kommunikativ situasiyalar (tanışlıq, bayramlar və s.)	Rol oyunları və situativ tapşırıqlar	Kommunikativ kompetensiyanın inkişafı
Qrup müzakirələri	Tarix, mədəniyyət və ənənələrlə bağlı mövzular	İnteraktiv təlim metodları	Ünsiyyət və əməkdaşlıq bacarıqlarının inkişafı

Cədvəldə göstəriləni kimi, linqvistik metodların daha dəqiq tətbiqindən sonra təcrübədə şagirdlərin rus dilində bilik və bacarıqlarında kəskin artım müşahidə edilmişdir. Xüsusilə, ünsiyyət fəaliyyətində və dərslərə maraqa əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyiş qeyd edilmişdir. Şagirdlər mətnləri oxuyub müzakirə etdikdə yeni sözlər öyrənir və oxuduqlarını daha yaxşı başa düşürlər. Bundan əlavə, sual-cavab şəklində tərtib edilmiş tapşırıqlar şagirdlərin analitik düşüncə qabiliyyətlərinin inkişafına

kömək edir; bu kimi tapşırıqlar şagirdlərin şifahi (oxuma) nitq bacarıqlarının inkişafına da müsbət təsir göstərir. Bu zaman dilçilik və ölkəşünaslıqdan istifadə edərək Rusiya bayramları və adət-ənənələri haqqında məlumat əldə etmək şagirdlərə rus mədəniyyəti haqqında məlumat əldə etməyə və öyrəndikləri dilin mədəniyyəti ilə tanış olmağa kömək edir.

Nəticə

Tədqiqatda qeyd edildiyi kimi, rus dilinin xarici dil kimi tədrisində regional dilçiliyin istifadəsi şagirdlərin şəxsiyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün təsirli bir vasitə olduğunu sübut etdi.

Bakıdakı 175 nömrəli orta məktəbdə aparılan bu təcrübənin nəticələri göstərdi ki, Rusiya tarixi, mədəniyyəti və adət-ənənələri ilə bağlı materialların daxil edilməsi şagirdlərin rus dilini öyrənməyə marağını artırdı. Nəticə etibarilə, dilçilik və mədəniyyətşünaslıq sahələrindən materialların, eləcə də kommunikativ tədris metodlarının istifadəsi rus dilinin xarici dil kimi tədrisinin effektivliyinin artırılmasında mühüm komponentdir. Bu kontekstdə, Azərbaycan təhsil müəssisələrində rus dilinin tədris planlarına və tədris təcrübələrinə dilçilik və mədəniyyətşünaslıq komponentlərinin inteqrasiyasını gücləndirmək tövsiyə olunur.

Ədəbiyyat

1. Azimov, Eh.G., & Shchukin, A.N. (2019). *Novyi slovar' metodicheskikh terminov*. Nauka.
2. Bagramova, N.V. (2015). *Lingvodidakticheskie osnovy obucheniya vtoromu inostrannomu yazyku*. Rossiiskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet im. A. I. Gertsena.
3. Baryshnikov, N.V. (2013). *Metodika obucheniya vtoromu inostrannomu yazyku v shkole*. Prosveshchenie.
4. Baryshnikova, E.N. (2020). Osobennosti ispol'zovaniya khudozhestvennogo teksta v prepodavanii russkogo yazyka inostrannym studentam-psixologam. *V Teoriya i praktika prepodavaniya RKI: dostizheniya, problemy i perspektivy razvitiya: materialy mezhdunarodnoi nauchno-metodicheskoi konferentsii (15–21 aprelya 2020 g.)*.
5. Bashin, M.D. (2018). *Ehffektivnost' nauchnykh issledovaniy*. Nauka.
6. Bezrukova, V.S. (2016). V poiskakh perspektivy. *Pedagogika*, 9, 68–72.
7. Belozertsev, V.I. (2017). *Tekhnicheskoe tvorchestvo: metodologicheskie problemy*. Ul'yanovskii Gosudarstvennyi Universitet.
8. Mammadova, J.I. (2013). Language policy in Azerbaijan toward sustainable change. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 16(2), 68–74. <https://doi.org/10.5782/2223-2621.2013.16.2.68>
9. European Commission. (2017). *Final report: High level group on multilingualism*. European Communities.
10. Gadzhi, R.M. (2017). *Yazykovye i kul'turnye tsennosti ehnicheskikh grupp v Azerbaidzhanskoi Respublike*. Language and Intercultural Communication. <http://journal.puet.edu.ua>
11. Gasanova, I.Eh. (2012). *Lingvokul'turologicheskie ehlementy v metodike prepodavaniya russkogo yazyka v azerbaidzhanskoi auditoria*. Avtoref. dis. ... kand. ped. nauk.
12. Rogov, E.I. (2021). *Psixologiya obshcheniya*. Psixologiya.

Daxil oldu: 27.11.2025

Qəbul edildi: 04.03.2026